

KAUNO APYLINKIŲ ŠNEKTOS RANKRAŠTINIŲ ŠALTINIŲ DUOMENIMIS

Laura Brazaitienė

Geolingvistikos centras

Lietuvių kalbos institutas

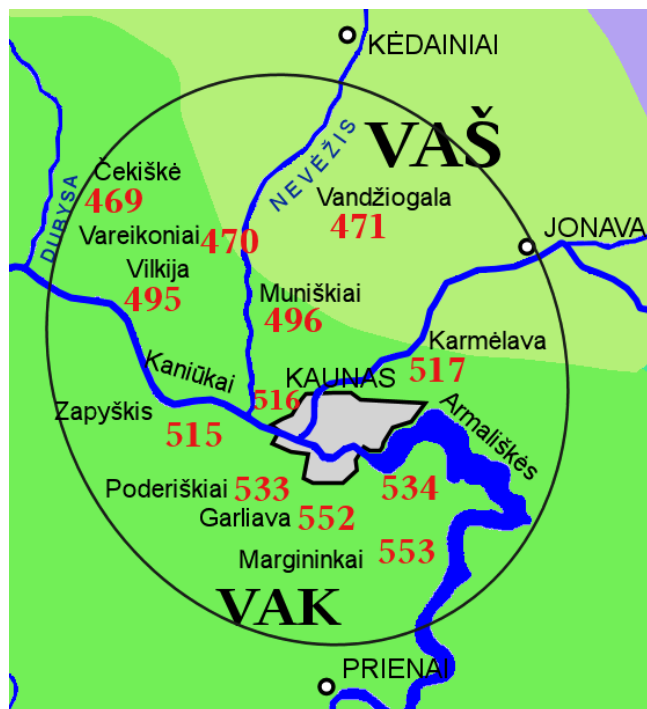
P. Vileišio g. 5,

LT-10308 Vilnius, Lietuva

El. p. brazaitiene.laura@gmail.com

1. ĮVADAS

Kauno apylinkių plote, priklausančiame Kauno rajono teritorijai, kalbama ir vakarų aukštaičių kauniškių, ir šiauliškių šnektomis (Girdenis, Zinkevičius 1966, 139–147; Zinkevičius 1969, 365–380) (žr. 1 pav.).

1 pav. Kauno apylinkių šnektos Zigmo Zinkevičiaus ir Alekso Girdenio lietuvių tarmių klasifikacijoje¹

Kauniškių šnektą kalbama didesnėje Kauno rajono dalyje. Ji apima 11 *Lietuvių kalbos atlase* (toliau – LKA) išskirtų gyvenamųjų punktų ir jų apylinkių: Čėkiškė (LKA 469), Vareikónius (LKA 470), Vĩlkiją (LKA 495), Muniškiūs (LKA 496), Zapýškį (LKA 515), Kaniūkùs (LKA 516), Karmėlavą (LKA 517), Póderiškiūs (LKA 533), Armāliškes (LKA 534), Garliāvą (LKA 552),

¹ Santrumpos žemėlapyje žymi Zinkevičiaus ir Girdenio klasifikacijos vakarų aukštaičius kauniškius (VAK) ir šiauliškius (VAŠ).

Márgininkus (LKA 553)². Šiauliškių šnektos ypatybių galima išgirsti Vandžiógalos (LKA 471) ir dalyje Vareikónių (LKA 470) apylinkių (LKA I, žml. Nr. 1).

Vakarų aukštaičiai kauniškiai tradiciškai nurodomi kaip geriausiai iš visų aukštaičių skiriantys ilguosius ir trumpuosius balsius, neatitraukiantys kirčio nuo žodžio galūnės. Būdami artimiausi bendrinei kalbai, jie dialektologų vertinami kaip „palyginti vienodi“ (Zinkevičius 1966: 15; 2006: 167–171). Beveik nepakitęs šnektos plotas išryškėja ir iš geolingvistinio lietuvių tarmių klasifikacijų sugretinimo (Geržotaitė 2016, 81–91, 125–131). Galbūt todėl tarmėtyrininkų darbuose iki šiol mažiau atsižvelgta į tarminį kauniškių susiskaidymą, kurį rodo *Lietuvių kalbos atlaso* žemėlapiai (LKA II, žml. Nr. 1, 9, 10, 11, 15, 18, 19, 20, 28, 29, 30, 32, 34, 36, 38, 41, 45, 47, 48, 49, 53, 54, 56, 57, 64, 66, 72, 83, 84, 85, 108, 109).

Šiauliškių šnektos atstovai išsiskiria tuo, kad atitraukia kirtį, trumpina nekirčiuotus ilguosius ir ilgina kirčiuotus trumpuosius balsius (Zinkevičius 1966, 15; 2006, 203–205). Dėl savo geografinės padėties ši šnektą patyrė stiprią kaimyninių šnektų įtaką. Vertindami kalbos ypatybes, dialektologai šiauliškius iki šiol įvardija kaip pereiginius (Aliūkaitė, Bakšienė et al. 2014, 156–157). Suintensyvėję tradicinių tarmių tarpusavio, jų ir bendrinės kalbos ar (ir) kitų kalbų sąveikos procesai, tikėtina, lėmė tai, kad pastaraisiais metais pagausėjo šiauliškių, ypač pakraštinių, šnektų tyrimų. Išsamiai ištirtas vakarų aukštaičių šiauliškių ir kauniškių paribys ties Bābtais (Geržotaitė 2016, 91, 125–131; 2017, 1290–1299; Judžentytė 2017, 1300–1309), pietinių šiauliškių šnektos ties Kėdáiniais ir Jónava (Karaš 2002; Kazlauskaitė 2008, 600–609; Geržotaitė 2012, 156–174; Mikulėnienė 2018, 1–12; 2018a, 11–25; Mikulėnienė, Pacevičiūtė 2019, 41–58), šiauliškių ir rytų aukštaičių panevėžiškių pakraštys ties Ramýgala (Meiliūnaitė 2016, 1278–1284; Geržotaitė 2017a, 167–195; Čepaitienė 2018, 44–75).

Gauti rezultatai išryškino ne tik vakarų aukštaičius šiauliškius ir pietines jų šnektas kaip pereigines ir periferines (apie šias sąvokas plačiau žr. Mikulėnienė 2018b, 133–142). Jie parodė, kad tokiomis laikytinos šnektos, tikėtina, galėjo tęstis gerokai platesniu ruožu ir siekti minėtą Kaūno rajono teritoriją. Joje, tyrėjų teigimu, greta vakarų aukštaičių kauniškių ir šiauliškių šnektų kai kuriose vietovėse (Čėkiškės, Vilkišos, Bābtu, Vandžiógalos, Karmėlavos) funkcionuoja ir vietinis lenkų kalbos variantas (Karaš 2002; 2016, 1–24; Karaš, Rutkowska et al. 2001; Rutkowska 2014, 216–227; 2016, 1–11; Zielińska 2002; Sawaniewska-Mochowa, Zielińska 2005, 69–85; Mikulėnienė 2018, 1–12; 2018a, 11–25; Mikulėnienė, Pacevičiūtė 2019, 41–58; Geržotaitė, Meiliūnaitė 2014, XIV žemėlapis ir komentaras)³.

² Skliaustuose nurodyti skaičiai yra *Lietuvių kalbos atlaso* vietovių (punktų) atitikmenys (žr. LKA I, 21–30).

³ Dar plg. lenkų vietinių kalbinių variantų paplitimo Lietuvoje žemėlapi (LLT, prieiga internete: <http://www.lenkutarmes.flf.vu.lt/>).

Taigi šio straipsnio tikslas – remiantis rankraštiniais šaltiniais ir juos papildančia publikuota medžiaga, aptarti prie dabartinių vakarų aukštaičių kauniškių (didžioji ploto dalis) ir šiauliškių priskirtų Kaūno apylinkių šnektų kaitą.

Uždaviniai: 1) aptarti Kaūno apylinkių šnektų skiriamuosius ir būdinguosius požymius lietuvių tarmių klasifikacijose; 2) atlikti gretinamąją XX a. 6–8-ojo dešimtmečių rankraštiniuose ir spausdintuose šių šnektų tekstuose fiksuotų ir LKA II žemėlapiuose (LKA II 33–34, 37–38, 45–47, 49–50, 53, 56–60, 88–89, 101–102, 123–125, žml. Nr. 15, 18–19, 28, 29, 30, 32, 34, 38, 41, 72, 85, 105) kartografuotų skiriamųjų ir būdingųjų kalbinių ypatybių analizę ir 3) apibendrinti gautus rezultatus.

Tiriamąją medžiagą daugiausia sudaro senieji ekspedicijų metu Kaūno apylinkių šnektų plote surinkti kalbiniai duomenys – Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve saugomi XX a. antrosios pusės rankraščiai, tarmių garso įrašai.

Punkto rankraštinių aprašą sudaro tirtos vietovės, šnektos kalbinių ypatybių ir pateikėjų pristatymas, transkribuoti tekstai (žr. 2–3 pav.).

vakarūs nuo Čekiškės iki Dubysos ir truputį vakarus
iš Dubysos (fonetika) ir daugelis kaimų: Šiaurų nuo
Čekiškės kema iki Ariogalos (Purvičiai, Laudonė,
Štapičiai, Plikiai, Aitūjiai ...). Atsakymai i **Progečiamos**
klausimus gauti tik iš Čekiškės ir Laudonės, nes
kitų vietų atsakymai (pvz., kai kasie nežinojo leksi-
kos, fonetikos) šiek tiek skiriasi.

Dvarbiausias tarinis ypatybės yra šios:

a) nekinėjami o > u, e > i (past. su nedidelėmis
išimtinis, pvz. glibės // glibės, skilesė, āgliis, geleži, nesė
par. Ilkie šiniugumo nepavyko nustatyti. **Deje**, čie
e < ē kiek suprasitokėjė);

b) nekinėjami u > e, uo > u;

c) nekinėjami ā > ā, ē > ē, τ > i, ū > ū; Tiko gindė-
ti žatų, kuriuose ā, ē, i, ū > a, e, i, u. ir kinėjami
ir nekinėjami. Bet visa tai, aprašo autorius nu-
mone, nėra būdinga tarinui ir yra sporadiniai
reiskiniai arba kitų tarinių įtaka;

d) mišriųjų dvigarsių „i“ ir „u“ pailgėja. Bet tas
pailgėjimas labai nevienodes ir tik atokių tarinų at-

(Apie lemtingas vestuves)

ligi **trūzdesim** trijų metų buvau nevėdes //
iš mėsū kās tik ir / tai, aš, viška mėsū // tėvas
mānu bėdnas i, aš // iš, pėnkū pėštu pradėsi i
gūvėsi // kai, rāšu dvišaka vārpa / tai, apsivēšū //
ruģai, va pasėti / aš, aini i ruģis pavaiķēšū //
bėdnas, aš / tai, kōi galū givēt // numēsta mānu-
mōtina // u, aš mēistras / pilnas mēistras // bu-
dinkūs budavōju / paskū spēntas dērbu // pasōmu
šēmis kovalkūka // tai, mā mōtina pūrša: zēni-
kis mānu dū, kteri // būnu vasārāus mēnu //
mānu i sviāna // stōgas būnu, dēstas bādaus //
dunīs atidārāi / tik, fīt - fīt - fīt - fīt / dvišaka
vārpa tik, pūpt // tai, aš, ta, sēki apsivēšū // aš
netvāģiu: iki trūzdesim, trijų metų mēku //
vaiķēšūams sāki apsivēs // vaiķēšūju / kōla,
ruģai nepiditi // zēmōs lāks / kōnu mēnesis ne-
tōli // u, ta, vārpa tik, pūpt / tai, apsivēšū //
iš, praslēju bagutē / bagutē / bagutē // i, šita
pēti kāmbari dviška centneru zemenū supē-

2–3 pav. Rankraštinio Čekiškės punkto aprašo pavyzdys (Pupkis 1962, 17, 33)

Archyve saugoma dvylika aprašų iš vienuolikos punktų (žr. Rankraštinių ir spausdintų šaltinių sąrašą)⁴, devyni garso įrašai iš penkių punktų (žr. Garsinių šaltinių sąrašą). Šiuos šaltinius

⁴ Póderiškių (LKA 533) tarminio aprašo, taip pat tarminių garso įrašų Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve nėra.

papildo publikuoti XX a. 6–9-ojo dešimtmečių Kaūno apylinkių šnektų tekstai (LKT; LT II; ATT II, žr. Rankraštnių ir spausdintų šaltinių sąrašą).

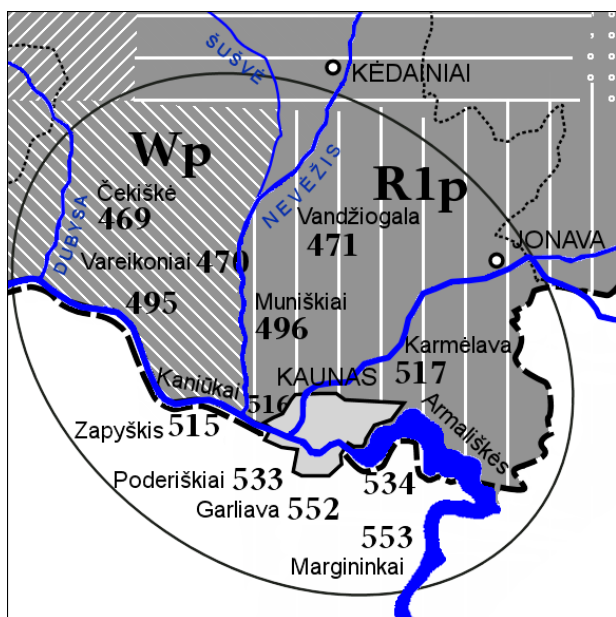
2. KAŪNO APYLINKIŲ ŠNEKTŲ KALBINĖS YPATYBĖS LIETUVIŲ TARMIŲ KLASIFIKACIJOSE

Johanas Taedelmanas yra pasiūlęs trinarę tarminių požymių tipologiją (Taeldeman 2005, 233–248). Fonetines ypatybes jis skirsto į pirmines, antrines ir tretines. Lietuvių dialektologijoje šis skirstymas koreliuoja su skiriamaisiais, būdingaisiais ir blankiaisiais tarmių ir patarmių bruožais (Aliūkaitė, Mikulėnienė 2014, 46–47; Mikulėnienė 2019, 56). Skiriamosiomis ir būdingosiomis ypatybėmis lengviausia atpažinti vienos ar kitos šnektos atstovą (žr. Geržotaitė, Mikulėnienė 2014, I žemėlapi ir komentarą; Mikulėnienė 2018c, 46–49; 2019, 56).

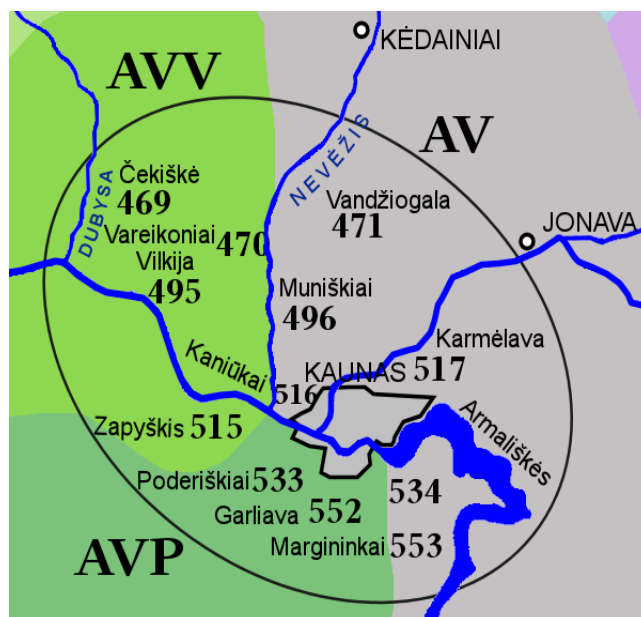
Toks tarminių požymių skirstymas yra sąlygiškas – vienas ir tas pats požymis gali būti vertinamas skirtingai (žr. Geržotaitė, Mikulėnienė 2014, I žemėlapi ir komentarą). Vienoje tarmių klasifikacijoje jis gali būti laikomas šnektos (ų) skiriamuoju, o kitoje – tik būdinguoju.

Kaūno rajono teritorija kelioms šnektoms būdingomis ypatybėmis išsiskyrė visose lietuvių tarmių klasifikacijose: (aukštaičių) vakariečių pietiečių ir rytiečių pirmųjų pietiečių XIX a. pabaigos Antano Baranausko (Baranovskij 1898, 49–51; Geržotaitė 2015, 145; 2016, 45) (žr. 4 pav.)⁵, aukštaičių vakariečių (veliuoniečių, pietiečių) ir aukštaičių viduriečių XX a. ketvirtajame dešimtmetyje Antano Salio (Salys 1933; Geržotaitė 2016, 85) (žr. 5 pav.), vakarų aukštaičių kauniškių ir šiauliškių XX a. septintajame dešimtmetyje Zigmo Zinkevičiaus ir Alekso Girdenio (Girdenis, Zinkevičius 1966, 139–147; Zinkevičius 1969, 365–380) (žr. 1 pav.).

⁵ Už Kaūno gubernijos ribų liko Zapýškio, Póderiškių, Armáliškių, Garliavós ir Márgininkų apylinkės. Kuriai iš tarmių, jos (išskyrus vakariečių pietiečių vietove aiškiai nurodytą Zapýškį) Baranausko galėjo būti priskirtos, sunku pasakyti.

4 pav. Kauno apylinkių šnektos Antano Baranausko tarmių skirstyme⁶

5 pav. Kauno apylinkių šnektos patikslintoje Antano Salio tarmių klasifikacijoje (Geržotaitė 2016: 85)⁷

Kaip aukštaičiai, šių šnektų atstovai, turėjo tarti nepakitusių *ie*, *uo*, kaip vakarų aukštaičiai (arba aukštaičiai vakariečiai) – dvigarsius *an*, *am*, *en*, *em* ir buvusius nosinius balsius *ą*, *ę* (Baranovskij 1898, 57–58, 60–61; dar žr. Alminauskis 1930, 73; Salys 1946, 13–14, 50–55; 1992, 30, 102–114; Geržotaitė 2015, 151; 2016, 48–49, 85).

Šias šnektas diferencijuojantys požymiai sutampa tik senosiose tarmių klasifikacijose. Tiek Baranausko vakariečius pietiečius ir rytiečius pirmuosius pietiečius (Baranovskij 1898, 51–52)⁸, tiek Salio aukštaičius vakariečius ir aukštaičius viduriečius (Salys 1946, 53; 1992, 109–110) skyrė tik priebalsio *l* tarimas. Pirmieji iš jų šį priebalsį turėjo tarti minkštai, o antrieji jį kietinti (žr. lentelę).

⁶ Santrumpos žymi Baranausko skirstymo (aukštaičius) vakariečius pietiečius (Wp) ir rytiečius pirmuosius pietiečius (R1p).

⁷ Santrumpos žymi Salio skirstymo aukštaičius vakariečius veliuoniečius (AVV), aukštaičius vakariečius pietiečius (AVP) ir aukštaičius viduriečius (AV).

⁸ Išskirdamas vakarines ir rytines tarmes Baranauskas ir pats sau prieštarauja. Vienur vakarinėmis tarmėmis, anot jo, laikytini žemaičiai (telšiečiai ir raseiniečiai) ir vakariečiai (žemiečiai ir pietiečiai) (Baranovskij 1898, 51), kitur – vakariečiai (žemiečiai ir pietiečiai) ir rytiečiai pirmieji (žemiečiai ir pietiečiai) (Baranovskij 1898, 56). Taigi pirmuoju atveju rytiečiai pirmieji priebalsį *l* turėjo tarti minkštą, o antruoju – jį kietinti.

Lentelė. Kauno apylinkių šnektų tarminiai požymiai lietuvių tarmių klasifikacijų požiūriu

Požymiai									
Šnektos	Kirčiuoti <i>ie, uo</i> ⁹	Kirčiuoti <i>an, en</i>	Kirčiuoti <i>q, ɣ</i>	Prieškirtiniai <i>é, o</i>	Nekirčiuoti galūniniai <i>é, o</i>	Prieškirtiniai <i>y, ū</i>	Kirčiuoti <i>i, u</i>	Priebalsis <i>l</i> prieš <i>e, é</i>	Kirčio atitraukimas
Baranausko tarmių skirstymas									
(Aukštaičiai) vakariečiai pietiečiai	<i>ie, uo</i>	<i>an, en</i>	<i>q, ɣ</i>		<i>i, u: é, o</i>			<i>l</i>	
Rytiečiai pirmieji pietiečiai	<i>ie, uo</i>	<i>an, en</i>	<i>q, ɣ</i>					<i>l</i>	
Salio tarmių skirstymas									
Aukštaičiai vakariečiai (veliuoniečiai, pietiečiai)	<i>ie, uo</i>	<i>an, en</i>	<i>q, ɣ</i>		<i>i, u: é, o</i>			<i>l</i>	
Aukštaičiai viduriečiai	<i>ie, uo</i>	<i>an, en</i>	<i>q, ɣ</i>					<i>l</i>	
Zinkevičiaus ir Girdenio tarmių skirstymas									
Vakarų aukštaičiai kauniškiai	<i>ie, uo</i>	<i>an, en</i>	<i>q, ɣ</i>	<i>é, o</i>	<i>i, u: é, o</i>	<i>ĩ, u</i>	<i>i, u</i>		neatitraukiamas
Vakarų aukštaičiai šiauliškiai	<i>ie, uo</i>	<i>an, en</i>	<i>q, ɣ</i>	<i>i, u</i>		<i>i, u</i>	<i>i, u: Ĩ, u</i>		atitraukiamas

Daliai jų – Baranausko vakariečiams pietiečiams ir Salio aukštaičiams vakariečiams veliuoniečiams – buvo būdinga dar ir tai, kad vietoj žodžio galo ilgųjų balsių *e, o* čia (t. y. (Veliuonės (LKA 468), Čėkiškės ir Vilkijės apylinkėse) tarti *i, u* (Baranovskij 1898, 62; Salys 1946, 50; 1992, 80)¹⁰.

Zinkevičiaus ir Girdenio klasifikacijoje vakarų aukštaičiai kauniškiai ir šiauliškiai išskirti remiantis kitais požymiais (Girdenis, Zinkevičius 1966, 139–147; Zinkevičius 1969, 365–380). Kauniškių šnekte, išskyrus šiaurinius veliuoniškius (Čėkiškės, Vareikónių, Vilkijės ir kt.

⁹ Nekirčiuoti kamieno *ie, uo* šiame plote turėtų būti tariami dvejopai: ir išlaikyti sveiki, ir vienbalsinami (LKA II 79–82, žml. Nr. 64, 66).

¹⁰ Aukštaičių vakariečių apylinkės apie Veliuoną (LKA 468), kuriose vietoj žodžio galo ilgųjų balsių *e, o* tariami trumpieji *i, u*, išskyrė Baranausko mokinys Kazimieras Jaunius (Javnis 1891, 105–110; dar žr. Drotvinas, Grinaveckis 1970, 81–82; Mikulėnienė, Trumpa 2008, 135–136). Šią ypatybę ir apskritai kalbinę straipsnyje nagrinėjamų šnektų ploto situaciją iliustruoja Baranausko skirstymu besirėmusio Jurgio Gerulio pateiktas Veliuonės šnektos tarminis aprašas ir tekstai (Gerullis 1930, 29–34).

apylinkes), klasifikacijos autorių teigimu, nekirčiuoti ilgieji ir kirčiuoti trumpieji balsiai turėtų būti išlaikyti, kirtis neatitraukiamas, o šiauliškių – nekirčiuoti ilgieji balsiai turėtų būti trumpinami, o kirčiuoti trumpieji ilginami, kirtis kai kuriais atvejais atitraukiamas.

Šios dvi ypatybės išryškina ir tam tikrus sunkumus, su kuriais susidurta XX a. antrojoje pusėje skiriant šiauliškius ir kauniškius. Nevienodas *l* tarimas, panašiai kaip ir kirčio (ne)atitraukimas, Zinkevičiaus pateiktame ir kitų dialektologų sudarytuose žemėlapiuose atskiriantis kauniškius ir šiauliškius, kaip diferencinis tarminis požymis nepasirinktas (Zinkevičius 1966, 158, žemėl. Nr. 35; dar plg. LKA II 33–34, 45–47, žml. Nr. 15, 28). Nekirčiuotų ilgųjų balsių trumpinimu ir kirčiuotų trumpųjų ilginimu, Zinkevičiaus ir kitų autorių pateiktų žemėlapių duomenimis, turėjo pasižymėti ne tik šiauliškiai, bet ir dalis kauniškių apie Čėkiške. Vilkija (Zinkevičius 1966, 66, 73, 74, 109, žml. Nr. 19, 29, 36, 46; dar plg. LKA II 37–38, 46–47, 54–55, 59–60, žml. Nr. 19, 29, 36, 41).

Nekirčiuotų galūninių *e*, *o* atliepimo *i*, *u* arealas Zinkevičiaus ir LKA II žemėlapiuose yra gerokai mažesnis, matyt, todėl šis požymis kauniškių ir šiauliškių šnektose yra tik būdingasis (Zinkevičius 1966, 72, 74, žml. Nr. 32, 42; LKA II 49–50, 56–57, žml. 32, 38).

Taigi Baranausko ir Salio klasifikacijose Kaūno apylinkių šnektas skyręs požymis, Zinkevičiaus ir Girdenio skirstyme nurodytas kaip joms būdingasis. Ir priešingai, senųjų klasifikacijų požiūriu, tikėtina, pakankamai ryškiais nagrinėjamos šnektose nelaikyti požymiai XX a. antrojoje pusėje nurodyti kaip diferenciniai.

3. VAKARINĖS KAŪNO APYLINKIŲ ŠNEKTŲ PLOTO DALIES KALBINĖS YPATYBĖS XX A. 6–8-OJO DEŠIMTMEČIŲ TARMIŲ MEDŽIAGOS DUOMENIMIS

Gretinamoji nagrinėjamąjį plotą tarmių klasifikacijose diferencijuojančių ir jam būdingųjų požymių, užfiksuotų *Lietuvių kalbos atlasui* surinktoje rankraštinėje tarmių medžiagoje ir jos pagrindu sudarytuose žemėlapiuose, analizė rodo, kad vakarinė jo dalis (Čėkiškės, Vareikónių¹¹, Vilkijės ir Zapýškio punktai), galima teigti, buvusi vienalytiškesnė.

Priebalsis *l* (skiriamasis vakarinių ir rytinių šnektų Baranausko ir Salio tarmių klasifikacijose požymis) čia beveik nekietintas, pvz.: *k'aule* 'kiaulė'¹² (Pupkis 1962, 37), *neléidu* 'neleido' (Pupkis 1962, 37), *gulék* 'gulėk' (Pupkis 1962, 41), *našlė* 'našlė' (S. V., g. 1929 m., Čėkiškė), *žol'ės* 'žolės'

¹¹ Tarmių medžiagą *Lietuvių kalbos atlasui* buvo numatyta rinkti dešinėje Nevėžio pusėje esančiuose Bābtuose, taigi ne Zinkevičiaus ir Girdenio vakarų aukštaičių kauniškių, bet šiauliškių, arba ne Salio aukštaičių vakariečių viduriečių (veliuoniečių), bet aukštaičių viduriečių, plote. Tačiau tarp čia gyvenančiųjų senųjų gyventojų neradus lietuviškai kalbančių, tirta kitapus upės išsidėsčiusio, kaip teigiama, lietuviško Vareikónių ir gretimų kaimų tarmė (Morkūnas 1963 (1), 1).

¹² Priebalsių minkštumas rankraščiuose žymėtas ir lankeliu virš raidės, ir minutės ženkle. Čia ir toliau pateikiamuose pavyzdžiuose minkštieji priebalsiai žymėti minutės ženkle.

(dgs. V.) (Kardelytė, Jonaitytė 1954 (1), 9), *l'ẽk'a* 'lekia' (Kardelytė, Jonaitytė 1954a (1), 13), *gal'ės'im* 'galėsime' (Kardelytė, Jonaitytė 1954a (1), 13), *d'id'el'ė* 'didelė' (Kardelytė, Jonaitytė 1954a (1), 15) (dar plg. *geležin'ūs* 'geležinius' (LKT, 185), *k'ãũle* 'kiaulė' (ATT II 175). Vienas kitas *l* kietinimo atvejis išgirstas tik apie Vareikónius ir Vilkiją, pvz.: *gelažĩ.n'us* 'geležinius' (Morkūnas 1963 (1), 10), *láisisk* 'leisk' (Morkūnas 1963 (1), 21), *suknelàs* 'suknelės' (Morkūnas 1963 (2), 5), *ii.láido* 'įleido' (Morkūnas 1963 (2), 7), *lãsina* 'lesina' (P. A., g. 1910 m., Vilkijà), *gelažũr* 'geležų' (P. A., g. 1910 m., Vilkijà)¹³. Šios apylinkės LKA II žemėlapiuose taip pat išsiskiria dvejopu šio priebalsio tarimu (žr. LKA II 33–34, 37, 45–47, 53, 88–89, 101–102, žml. Nr. 15, 18, 28, 30, 34, 72, 85).

Kirtis šioje dalyje, kaip ir būdinga tradiciniams vakarų aukštaičiams kauniškiams, vieno iš tyrėjų žodžiais tariant, yra „iš esmės neatitraukiamas“ (Pupkis 1962: 21). Nedėsningo jo atitraukimo atvejų užfiksuota apie Vareikónius, kurie, kaip matyti iš LKA II žemėlapių (LKA II 123–125, žml. Nr. 105), patenka į kirtį atitraukiančių šnektų plotą, pvz.: *žĩėves* 'žievės' (Morkūnas 1963 (1), 10), *viėta* 'vietà' (Morkūnas 1963 (1), 17), *tóli* 'tolì' (Morkūnas 1963 (1), 23), *nėra* 'nèrà' (Morkūnas 1963 (1), 8), *plũgus* 'plūgùs' (Morkūnas 1963 (1), 8). Viena kita forma su atitrauktu kirčiu dar išgirsta apie Čėkiškę, kurioje šis reiškinys, LKA II žemėlapių duomenimis, nežymėtas kaip būdingas, pvz.: *aĩtri* 'antrì' (Pupkis 1962, 55), *blõgi* 'blogì' (Pupkis 1962, 107), *kviėč'us* 'kviečiùs' (V. V., g. 1934 m., Čėkiškė).

Prieškirtinių ilgųjų *ĩ*, *u*, *e*, *o* tarimas, priešingai nei rodo LKA II žemėlapiuose kartografuoti duomenys (LKA II 46–47, 59–60, žml. Nr. 29, 41), fiksuotas beveik nepakitęs, pvz.: *sukre tĩmas* 'sukrėtimas' (ATT II, 197), *kru vã* 'krũva' (ATT II, 198). Išgirsti reti šių balsių, iš jų ypač *ĩ*, *u*, neišlaikymo atvejai, tarmių medžiagą Čėkiškėje rinkusiojo teigimu, šių apylinkių tarimei nėra būdingi, laikytini sporadiniais arba pavartoti dėl kitų tarmių įtakos (Pupkis 1962: 15), pvz.: *sunũs* 'sũnus' (Pupkis 1962: 33), *pagribãut'* 'pagrybaut' (Pupkis 1962, 37), *skurã* 'skũra' (Pupkis 1962, 45)¹⁴. Kitur, pavyzdžiui, apie Vareikónius, Kazio Morkūno teigimu (Morkūnas 1963 (1), 6), prieškirtiniai ilgieji balsiai buvę trumpesni už kirčiuotuosius, o kartais tarti ir visai trumpai, pvz.: *skri.nėle*. 'skrynelė' (Morkūnas 1963 (1), 8), *gru.dĩr* 'grũdų' (Morkūnas 1963 (1), 9), *grudėl'ai* 'grũdeliai'.

Kirčiuoti trumpieji *ĩ*, *u* šioje šnektų ploto dalyje, panašiai kaip ir tradicinėse šiauliškių šnektose, rankraštinių šaltinių duomenimis, dažniau pailgėję iki pusilgių, pvz.: *batũ.kais* 'batukais' (Pupkis 1962, 51), *maž'ũ.ki* 'mažiukė' (Pupkis 1962: 67), *vadi.nosi* 'vadinosi' (V. V., g. 1934 m.,

¹³ Rankraštinis Vilkijos punkto aprašas yra kursinis darbas, parengtas atsakymų į *Programos* (1956) klausimus pagrindu (Zumaras 1953).

¹⁴ Balsiai *e*, *o* rankraštiniuose tekstuose paprastai nurodyti kaip išlaikę prigimtinį ilgumą, todėl jų ilgumas pakeltu taškeliu dešinėje raidės pusėje nežymėtas, pvz.: *moki.no* 'mokino' (Morkūnas 1963 (1): 8), *stovėis* 'stovės' (Morkūnas 1963 (1): 9), *tėvũ* 'tėvų' (Morkūnas 1963 (1): 9), *dėžė* 'dėže' (Morkūnas 1963 (1): 13).

Čėkiškė), *bū.vo* ‘buvo’ (Morkūnas 1963 (1), 9), *kepù.re.* ‘kepurė’ (Morkūnas 1963 (1), 12), *pasodi.no* ‘pasodino’ (Morkūnas 1963 (1), 21), *maž'ù.ka* ‘mažiuką’ (P. A., g. 1910 m., Vilkijà), *ož'ù.kas* ‘ožiukas’ (P. A., g. 1910 m., Vilkijà), *veži.ma* ‘vežimą’ (P. A., g. 1910 m., Vilkijà), *n'ebùvo* ‘nebuvo’ (Kardelytė, Jonaitytė 1954a (1), 11), *karvùte* ‘karvutė’ (J. G., g. 1897 m., Zapýškis)¹⁵. Šie duomenys sutampa ir su LKA II žemėlapyje kartografuotaisiais (žr. LKA II 37–38, žml. Nr. 19).

Nekirčiuotų galūninių balsių *e*, *o* atliepimas *i*, *u*, kurį Baranauskas ir Salys siejo su vakarine šnektų ploto dalimi, kaip matyti iš rankraštinės medžiagos, dažniau išgirstas Čėkiškės ir Vilkijųs, rečiau Zapýškio apylinkėse, pvz.: *pasí.merki* ‘pasimerkė’ (Pupkis 1962, 33), *apsikabínu* ‘apsikabino’ (Pupkis 1962, 37), *užlí.pu* ‘užlipo’ (Pupkis 1962, 41), *šveñti* ‘šventė’ (Pupkis 1962, 47), *kumėli* ‘kumelė’ (Pupkis 1962, 47), *dėgi* ‘degė’ (Pupkis 1962: 67), *lazdínu* ‘lazdyno’ (V. V., g. 1934 m., Čėkiškė)¹⁶, *prapúoli* ‘prapuolė’ (LT II, 226), *is'igañ.du* ‘išsigando’ (LT II, 226), *augí.nu* ‘augino’ (P. A., g. 1910 m., Vilkijà), *pleñtu* ‘plento’ (P. A., g. 1910 m., Vilkijà), *krātu* ‘krato’ (P. A., g. 1910 m., Vilkijà), *užėju* ‘užėjo’ (Kazalupskytė, Markevičiūtė, Motiejauskaitė 1968 (2), 2), *n'esāk'i* ‘nesakė’ (Kazalupskytė, Markevičiūtė, Motiejauskaitė 1968 (2), 3), *dá.vi* ‘davė’ (ATT II, 199), *píenu* ‘pieno’ (ATT II, 199)¹⁷. Tokio tarimo pavyzdžių, priešingai nei nurodyta LKA II žemėlapiuose (žr. LKA II 49–50, 56–57, žml. 32, 38), neišgirsta tik Vareikónių apylinkėse. Jose, šie balsiai, nors ir retai, sutrumpėję tik žodžio pradžioje, pvz.: *sidét'* ‘sėdėti’ (Morkūnas 1963 (1), 8), *mukét'* ‘mokėti’ (Morkūnas 1963 (1), 15), *stugaís* ‘stogais’ (Morkūnas 1963 (1), 17),

Nekirčiuotų *ie*, *uo* vienbalsinimas fiksuotas tik ties Čėkiške, Vareikóniais ir Viľkija, arba Salio terminais tariant, aukštaičių vakariečių viduriečių (veliuoniečių) apylinkėse, pvz.: *žemōs* ‘žiemos’ (Pupkis 1962, 31), *udū* ‘uodų’ (Pupkis 1962, 55), *pemuō* ‘piemuo’ (Pupkis 1962, 61), *venaís* ‘vienais’ (ATT II, 174), *denōs* ‘dienos’ (ATT II, 174), *juzūks* ‘juozukas’ (ATT II, 174), *dubē* ‘duobė’ (Morkūnas 1963 (1), 10), *ugáut'* ‘uogauti’ (Morkūnas 1963 (1), 17), *kek'viēna* ‘kiekviena’ (LKT, 188), *letaūs* ‘lietaus’ (LKT, 188).

Apibendrinti duomenys rodo, kad vakarinėje ir, kaip bus matyti toliau, kai kuriose rytinės šnektų ploto dalies apylinkėse užfiksuoti tarminiai požymiai dažniau išlaikyti nepakitę: priebalsis *l* beveik nekietintas, kirčio atitraukimo, nekirčiuotų ilgųjų balsių trumpinimo atvejai reti.

¹⁵ Dar plg. Čėkiškės apylinkės Liučiūnū kaime užrašytas formos, kur kirčiuoti *i*, *u*, kaip teigiama, yra pusilgiai: *šilkí.nei* ‘šilkiniai’ (ATT II, 40), *supù.vu* ‘supuvo’ (ATT II, 40).

¹⁶ Dar plg. Čėkiškėje užrašytas formos: *bū.vu* ‘buvo’ (LKT, 185), *ant sáulis* ‘ant saulės’ (LKT, 185), *liėpus* ‘liepos’ (vns. K.) (LKT, 186).

¹⁷XX a. 7 dešimtmetyje užrašytuose Zapýškio apylinkių tekstuose esama ne vieno pavyzdžio, kada kaip pirminės užrašytos nesutrumpėjusios formos pataisytos į sutrumpėjusias, pvz., *t'ėv'ėl'o* į *t'ėv'ėl'u* ‘tėvelio’ (Kazalupskytė, Markevičiūtė, Motiejauskaitė 1968 (2): 8), *stál't'iesė* į *stál't'iesi* ‘staltiesė’ (Kazalupskytė, Markevičiūtė, Motiejauskaitė 1968 (2): 9).

4. RYTINĖS KAŪNO APYLINKIŲ ŠNEKTŲ PLOTO DALIES KALBINĖS YPATYBĖS XX A. 6–8-OJO DEŠIMTMEČIŲ TARIŲ MEDŽIAGOS DUOMENIMIS

Tarminis (kalbinis) nehomogeniškumas, rankraštinių šaltinių duomenimis, būdingesnis rytinei Kaūno apylinkių šnektų daliai, apimančiai Vandžiogalos¹⁸, Muniškiu, Kaniūku, Karmėlavos ir kitas apylinkes.

Priebalsis *l* čia, priešingai nei vakarinėje dalyje, daugiausia kietintas, pvz.: *milėjom* ‘mylėjome’ (Morkūnas 1963a (1), 9), *nū.lake* ‘nulėkė’ (Morkūnas 1963a (1), 9), *gelaži.n'ais* ‘geležiniais’ (Morkūnas 1963a (1), 19), *nusiláido* ‘nusileido’ (Kurauskaitė 1962 (2), 10), *kalbét* ‘kalbėti’ (Kurauskaitė 1962 (2), 14), *lėkém* ‘lėkėme’ (Kurauskaitė 1962 (2), 14), *plėvė* ‘plėvė’ (Vidugiris 1962 (1), 15), *gelaži.neis* ‘geležiniais’ (Vidugiris 1962 (2), 4), *pelanaĩ* ‘pelenai’ (Vidugiris 1962 (3): 13). Apie Muniškius, tyrėjo teigimu (Morkūnas 1962, 5), *l* kartais kietino senosios kartos atstovai, pvz.: *paláisi* ‘paleisi’ (Morkūnas 1962, 7), *gelaži.nis* ‘geležinis’ (Morkūnas 1962, 22), *lėks* ‘lėks’ (Morkūnas 1962, 24) (žr. 6 pav.)¹⁹.

Kaniūkai (Kurauskaitė 1962 (2), 14)
shaičama gūtējan pūnō saūlā Armāliškės (Kardelytė, Jonaitytė 1954 (2), 9)
<p>¹⁸ Tarmių medžiagą <i>Lietuvių kalbos atlasui</i> buvo numatyta rinkti Vandžiogaloje. Kadangi senieji miestelio ir jo apylinkių gyventojai, tyrėjo teigimu, buvo sulenkėję, tirta vieno iš dviejų visame Vandžiogalos valsčiuje buvusių lietuviškų kaimų – Kačeigiu – tarmė (Morkūnas 1963a (1), 1, 2).</p>

¹⁹ Vietos muniškiečių tarminiuose garso įrašuose formų su kietu *l* neišgirsta.

Šios apylinkės LKA II žemėlapiuose taip pat išsiskiria dvejopu šio priebalsio tarimu (žr. LKA II 33–34, 37, 45–47, 53, 88–89, 101–102, žml. Nr. 15, 18, 28, 30, 34, 72, 85).

Remiantis labai negausia rankraštine medžiaga (Grigas 1954a), taip pat jos pagrindu paskelbtais keliais trumpais tarminiais tekstais (LKT, 196), matyti, kad // nekietintas tik Póderiškių ir Garliavės apylinkėse. Jos, tikėtina, vakarinėms šnektoms galėjusios būti artimesnės ne tik Salio, bet ir Baranausko skirstyme.

Kirčio atitraukimo atžvilgiu, priešingai nei rodo LKA II žemėlapiuose kartografuoti duomenys, rytinė šnektų ploto dalis taip pat nėra vientisa (žr. 7 pav.).

Vandžiogala (Morkūnas 1963a (1), 11)
Kaniūkai (Kurauskaitė 1962 (2), 7)
Plg. Armališkės (Kardelytė, Jonaitytė 1954 (1), 9)
Plg. Mārgininkai (Grigas 1954, 18)
7 pav. Kirčio (ne)atitraukimo rytinėje šnektų ploto dalyje pavyzdžiai

Jos šiaurėje (Vandžiogalos, Kaniūku, Muniškių ir kt. apylinkėse) kirtis atitrauktas dažniau, pvz., *duóbes* ‘duobės’ (Morkūnas 1963a (1), 10), *sūnus* ‘sūnūs’ (Morkūnas 1963a (1), 11), *viēna* ‘vienà’ (Kurauskaitė 1962 (2), 7), *kiēta* ‘kietà’ (Kurauskaitė 1962 (2), 7), *riēbi* ‘riebì’ (Vidugiris 1962 (1), 11), *viēna* ‘vienà’ (Vidugiris 1962 (1), 16), *grīč'a* ‘gryčià’ (Vidugiris 1962 (1), 23), *juóku* ‘juokù’ (Morkūnas 1962, 8), *grībus* ‘grybùs’ (Morkūnas 1962, 9), o pietuose (Armališkių, Mārgininkų ir kt. apylinkėse) – labai retai.

Be kirčio atitraukimo, apie Kaniūkùs, tyrėjų teigimu, dėsningai vartotos, bet tekstuose nežymėtos formos su pabrėžtu pirmuoju tvirtagališkai kirčiuojamų dvigarsių dėmeniu (Kurauskaitė 1962 (2), 3, 11; 1962 (3): 11). „Kirčio anomalijų“ (jos plačiau neaptartos) užfiksuota Karmélavoje ir jos apylinkėse (Vidugiris 1962, 10).

Prieškirtiniai ilgieji ir nekirčiuoti trumpieji balsiai rytinėje šnektų ploto dalyje tarti dvejopai: jos šiaurėje dažniau pakitę (pvz.: *subirėjo* ‘subyrėjo’ (Vidugiris 1962 (1), 11), *rogūtės* ‘rogutės’ (Vidugiris 1962 (1), 11), *grūdaĩ* ‘grūdai’ (Vidugiris 1962 (2), 2), *kulĩ.mas* ‘kūlimas’ (Vidugiris 1962 (3): 11), *gīvulĩs* ‘gyvulys’ (Vidugiris 1962 (1), 16), *tevũ.kas* ‘tėvukas’ (Vidugiris 1962 (3): 9), *vi.r'áuse* ‘vyriausia’ (Kurauskaitė 1962 (2), 15), *gīvātė* ‘gyvatė’ (Kurauskaitė 1962 (3), 5), *kirmėliũ* ‘kirmėlių’ (Kurauskaitė 1962 (2), 22), *lentučĩũ* ‘lentučių’ (Kurauskaitė 1962 (3), 4), *gabal'ũ.kā* ‘gabaliuką’ (Kurauskaitė 1962 (3), 8), o pietuose – išlaikyti sveiki (pvz.: *maž'ũkės z'ĩl'ĩk'ės* ‘mažiukės zylikės’ (Kardelytė, Jonaitytė 1954 (1), 15), *s'ũl'ũkas* ‘siūliukas’ (Kardelytė, Jonaitytė 1954 (2), 1), *gīvuliaĩ* ‘gyvuliai’ (Grigas 1954, 17), *grūdũs* ‘grūdus’ (Grigas 1954, 18), *vežĩmas* ‘vežimas’ (Grigas 1954, 18) (žr. 8 pav.).

Karmėlava (Vidugiris 1962 (1), 13)
Kaniūkai (Kurauskaitė 1962 (2), 16)
Plg. Armėliškės (Kardelytė, Jonaitytė 1954 (1): 9)
Plg. Mėrgininkai (Grigas 1954: 18)
8 pav. Prieškirtinių ilgųjų ir kirčiuotų trumpųjų balsių tarimo rytinėje šnektų ploto dalyje pavyzdžiai

Tačiau ir nekirčiuoti ilgieji balsiai, nors ir nurodyti kaip išlaikyti, tyrėjo nuomone, pavyzdžiui, apie Muniškiūs, buvę „kiek trumpesni kaip kapsų ir zanavykų“ (Morkūnas 1962, 5). Šie duomenys beveik sutampa ir su LKA II žemėlapyje kartografuotaisiais.

Nekirčiuoti galūniniai *e*, *o* rytinėje šnektų ploto dalyje, tiek rankraštinių šaltinių, tiek LKA II žemėlapių duomenimis, tarti ir išlaikyti, ir sutrumpėję. Šios dalies šiaurėje šie balsiai, kaip teigiama, yra „pakitę kokybiškai“ (Morkūnas 1963 (1), 8); Vidugiris 1962 (1): 9–10), pvz.: *bũ.vo* ‘buvo’ (Morkūnas 1963 (1), 9), *žėmę* ‘žemė’ (Morkūnas 1963 (1), 9), *sũ.mušę* ‘sumušė’ (Morkūnas 1963 (1), 10), *kal'n'ũ.ko* ‘kalniuko’ (Morkūnas 1963 (1), 11), *kárve* ‘karvė’ (Vidugiris 1962 (1), 11),

pasilī.ko ‘pasiliko’ (Vidugiris 1962 (1), 11), *bū.vo* ‘buvo’ (plg. *bū.vo*) (Vidugiris 1962 (1), 12), *pasī.keitę* ‘pasikeitė’ (Vidugiris 1962 (1), 13), o pietuose – dažniau išlaikyti nei trumpinti (žr. 9 pav.).

Vandžiogala (Morkūnass 1963a (1), 12)
Karmėlava (Vidugiris 1962 (1), 22)
Muniškiai (Morkūnas 1962: 18)
Kaniūkai (Kurauskaitė 1962 (2): 7)
9 pav. Nekirčiuotų galūninių e, o tarimo rytinėje šnektų ploto dalyje pavyzdžiai

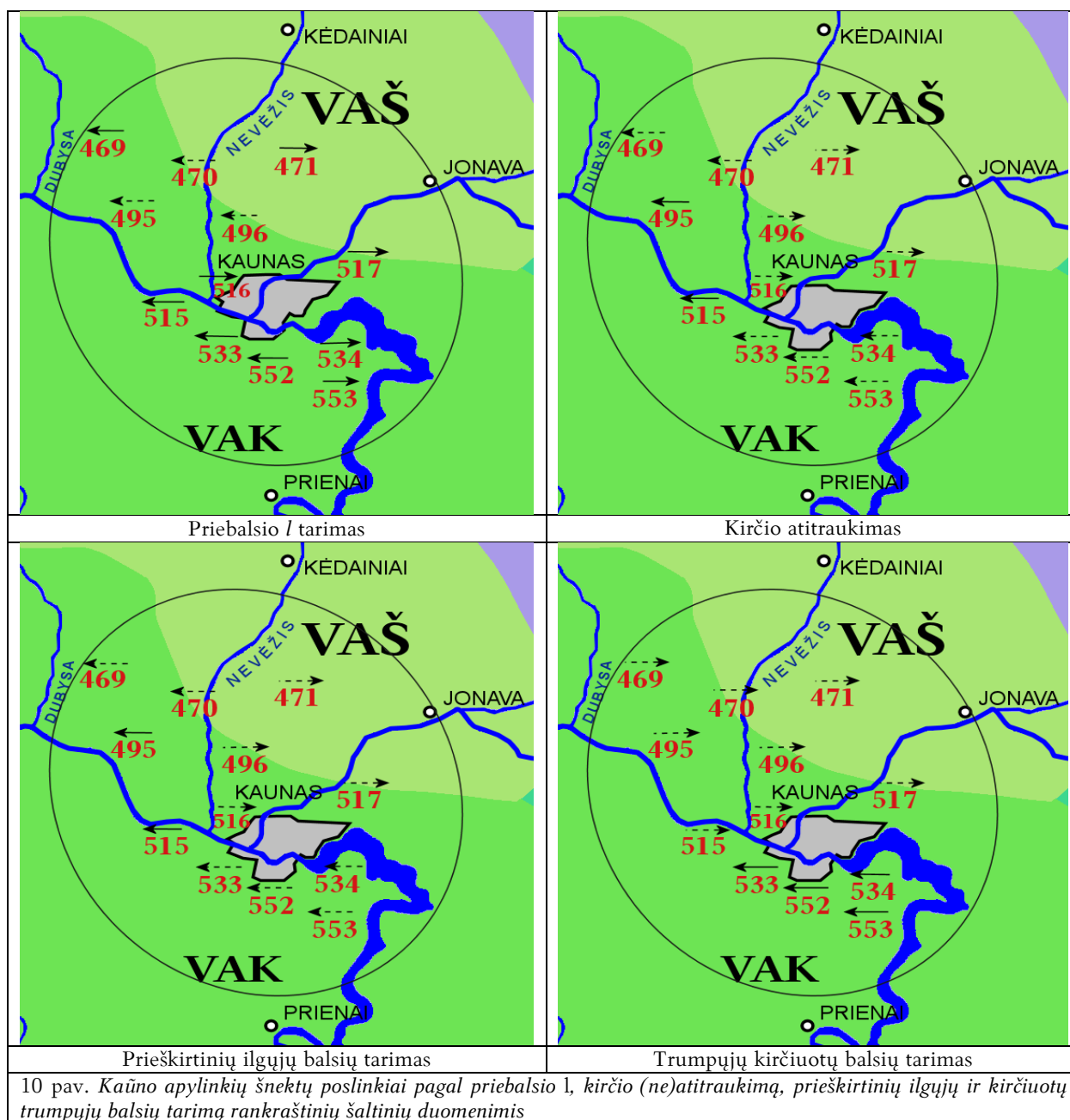
Kirčiuoti *e*, *o*, tyrėjų pastebėjimu (Kurauskaitė 1962 (2), 4), kartais tarti kaip *ie*, *uo*, tačiau rankštiniuose tekstuose tokių pavyzdžių beveik neužrašyta, pvz.: *uóškai* ‘oškai’ (Vidugiris 1962 (1), 21), *uórlaiiv'u* ‘orlaivių’ (Morkūnas 1962 (1), 20), *kiluógramū* ‘kilogramų’ (Morkūnas 1962, 8).

Nekirčiuoti *ie*, *uo* šioje šnektų ploto dalyje, kaip ir didesnėje vakarinėje, vienbalsinti, pvz.: *de.dū.ka*. ‘dieduką’ (Vidugiris 1962 (1), 11), *ku.dāli* ‘kuodelį’ (Vidugiris 1962 (2), 4), *re.šutaut* ‘riešutauti’ (Vidugiris 1962 (2), 5), *ke.māli* ‘kiemelyje’ (Vidugiris 1962 (2), 10), *pemuō* ‘piemuo’ (Morkūnas 1963 (1), 12), *ubol'ū.kais* ‘obuoliukais’ (Morkūnas 1963 (1), 15) *vudū* ‘uodų’ (Morkūnas 1963 (1), 12), *dedūkui* ‘diedukui’ (Morkūnas 1962, 10). Kirčiuotų *ie*, *uo* vienbalsinimo atvejų tekstuose neužrašyta.

Taigi rytinėje šnektų ploto dalyje aptartieji tarminiai požymiai tarti dvejopai (Vandžiogalos, Kaniūku, Karmėlavos ir kt. apylinkėse) arba, kaip ir vakarinėje, dažniau išlaikyti nepakitę (Armāliškių, Garliavės, Mārgininkų ir kt. apylinkėse).

5. KAŪNO APYLINKIŲ ŠNEKTŲ KALBINIŲ YPATYBIŲ PERIFERIŠKUMAS

Apibendrinus rankraštinių šaltinių duomenis matyti, kad iš skiriamųjų požymių mažiausiai šiame plote varijuoja priebalsio *l* tarimas. Remiantis juo, Kauno apylinkių šnektos, galima teigti, bene aiškiausiai dalijamos į vakarines, kuriose *l* buvęs minkštas, ir rytines, kuriose jis kietintas (žr. 10 pav.).

Labiau įvairuoja kirčio atitraukimas, kirčiuotų trumpųjų balsių tarimas. Dvejopa šių požymių vartoseną fiksuota beveik visame Kauno apylinkių šnektų plote (žr. 10 pav.)²⁰.

²⁰ Punktyrinėmis rodyklėmis žemėlapiuose žymimi atvejai, kai tarminis požymis vietovėje atlieptas dvejopai, pavyzdžiui, Čėkiškėje (LKA 469) kirtis dažniau neatitrauktas (rodyklė nukreipta į neatitraukiančių šnektų link) nei atitrauktas.

Kirtis dažniau atitrauktas nei neatitrauktas beveik visoje rytinėje šio ploto dalyje (punktyrinės rodyklės nukreiptos į atitraukiančių šnektų link), o vakarinėje – dažniau neatitrauktas nei atitrauktas (tiek vientisos, tiek punktyrinės rodyklės nukreiptos į kirčio atitraukimu nepasižyminčių šnektų pusę). Nekirčiuoti trumpieji balsiai dažniau ilginti nei trumpinti taip pat beveik visoje rytinėje ir visoje vakarinėje tiriamojo šnektų ploto dalyse.

Pažymėtina, kad kirtį iš trumpos galūnės atitraukia ne tik šiauliškių šnekta, bet ir vietiniu lenkų kalbos variantu kalbantys gyventojai, nes priešpaskutinio skiemens kirčiavimas yra būdingas ir lenkų kalbai (Mikulėnienė 2018, 19). Tačiau, priešingai nei tradicinių šiauliškių šnektos atstovai, iš mažens kelias kalbas mokėję vietos pateikėjai, kaip rodo kaimyninių Jonavės ir Ūpninkų šnektų tyrimai, iš trumposios galūnės kirtį atitraukia ne tik į priešpaskutinį skiemenį, turintį ilgąjį balsį ar dvibalsį *ie, uo*, bet ir į dvigarsinį skiemenį (Kazlauskaitė 2008, 600–609; Stundžia 1980: 99–100).

Be kirčio atitraukimo, pirmojo tvirtagališkai kirčiuojamo dvigarsio dėmens pabrėžimas, remiantis rankraštinių šnektų aprašuose tarmių tyrėjų pateiktomis pastabomis, daugiausia išgirstas lenkiškai kalbėjusių pateikėjų kalboje (Kurauskaitė 1962 (2), 11; 1962 (3), 8, 11; Vidugiris 1962, 10). Toks tarimas fiksuotas ir kaimyninėse šnektose ties Žeimiais, pavyzdžiui: *bá.lsas* ‘baľsas’, *vá.rgas* ‘vařgas’, *rá.nka* ‘raňka’ (žr. Mikulėnienė 2018, 19; Mikulėnienė, Pacevičiūtė 2019: 50–51). Tikėtina, kad šiuos kirčiavimo atvejus Aloyzas Vidugiris ir vadino „kirčio anomalijomis“, atsiradusiomis dėl sąveikos su kitomis kalbomis (Vidugiris 1962, 10).

Nekirčiuotų ilgųjų balsių trumpinimas, ypač sistemingas kirčiuotų trumpųjų ilginimas, rankraštinių šaltinių duomenimis, taip pat daugiausia išgirstas keliakalbių vietos gyventojų kalboje (Kurauskaitė 1962; Vidugiris 1962 (1): 10). Toks šių balsių tarimas yra aiškinamas slaviškosios kirčiavimo sistemos poveikiu lietuvių kalbos kirčiavimo sistemai (žr. Mikulėnienė 1995, 36–39; Geržotaitė, Mikulėnienė 2014, I žemėlapis ir komentarą).

Iš būdingųjų požymių nagrinėjamos šnektose fiksuotą, nors ir retą, kirčiuotų balsių *e, o* dvibalsinimą, matyt, taip pat lėmė sąveika su vietine lenkų kalba. Šį teiginį grindžia Žanetos Markevičienės atliktas tyrimas, kuris parodė, kad šiuos balsius dvibalsinti buvo linkę dvikalbiai šiauliškių šnektos ties Reniūnais (~ LKA 445 Pasodos punkta) atstovai, pavyzdžiui: *sus'édum* ‘susėdame’, *b'égv* ‘bėga’, *m"óteris* ‘moteris’ (dgs. G.) (ATT II, 36). Tačiau Jonavės apylinkėse išgirstą kirčiuotų *ie, uo* vienbalsinimą iliustruojančių pavyzdžių rankraštiniuose šnektų tekstuose neužrašyta (plačiau apie juos žr. Kazlauskaitė 2008, 600–609; Stundžia 1980, 99–100; Geržotaitė 2012, 156–174; Mikulėnienė 2018, 19–20).

Taigi kirčio atitraukimas, trumpųjų ir ilgųjų balsių priešpriešos nykimas yra vienos ryškiausių tiek Kaūno apylinkių šnektoms (ypač rytinei jų daliai), tiek greta jų vartojamai vietinei lenkų

kalbai bendrų ypatybių (Čekmonas 2001, 87; dar plg. Geržotaitė 2012, 169). Remiantis panašiais rezultatais, kaimyninėse Jonavos apylinkėse vartojamas lietuviškasis variantas vertintas kaip vietinės lenkų kalbos pagrindu besiformuojantis antrinis (Mikulėnienė 2018: 21–22).

6. IŠVADOS

Rankraštinėje ir publikuotoje tarmių medžiagoje užrašytų Kauno apylinkių šnektas skirtingais laikotarpiais skiriančių (priebalsio *l*, nekirčiuotų ilgųjų ir kirčiuotų trumpųjų balsių tarimas, kirčio atitraukimas) ir joms būdingų (nekirčiuotų galūninių balsių *é*, *o* tarimas) tarminių požymių analizė išryškino jas kaip nevienalytes.

Nustatyta, kad iš skiriamųjų požymių mažiausiai įvairuoja ir tiriamąją teritoriją į vakarinę (Čėkiškės, Vareikonių, Vilkijs ir kt. apylinkės) ir rytinę (Vandžiogalos, Muniškiu, Karmėlavos ir kt. apylinkės) bene aiškiausiai dalija priebalsio *l* tarimas.

Pagal kitus diferencinius požymius – kirčio atitraukimą, nekirčiuotų ilgųjų ir kirčiuotų trumpųjų balsių tarimą – kaip homogeniškesnę išsiskiria vakarinė šnektų ploto dalis. Rytinėje dalyje kirtį atitraukti, nekirčiuotus ilguosius balsius trumpinti, o kirčiuotus trumpuosius sistemingai ilginti buvo linkę tiek tradicine lietuvių šnektu, tiek vietine lenkų kalba kalbantys gyventojai. Vietinės lenkų kalbos įtaka nagrinėjamos šnektoms, matyt, aiškintini ne tik skiriamųjų, bet ir kai kurių būdingųjų kalbinių ypatybių atliepiniai, kuriuos užfiksavo tarmių medžiagos rinkėjai.

Taigi rytinėse Kauno apylinkių šnektose išgirsti kai kurie atvejai, manytina, nesietini su tradicinių šnektų tąsa. Vietinis lietuviškas variantas galimai yra susiformavęs vietinės lenkų kalbos pagrindu ir yra vertintinas kaip antrinis.

RANKRAŠTINIAI IR SPAUSDINTI ŠALTINIAI

ATT II – *Aukštaičių tarmių tekstai 2*, sud. Žaneta Urbanavičiūtė-Markevičienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001.

Grigas, Napalys 1954, *Margininkai*. 553. *1954 dialektol. eksped. Panemunės rajone*. Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyvas, Nr. 185.

Grigas, Napalys 1954a, *Garliava*, 552. *1954 dialektol. eksped. Panemunės rajone*. Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyvas, Nr. 183.

Kardelytė, Jadvyga, Aldona Jonaitytė 1954, *Panemunės raj. Armališkių apyl.* Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyvas, Nr. 189 (3).

Kardelytė, Jadvyga, Aldona Jonaitytė 1954a: *Zapyškis*. Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyvas, Nr. 187.

Kazalupskytė Morta, Teofilė Markevičiūtė, Irena Motiejauskaitė 1968, *Ežerėlis 515A. Tarmės aprašas*. Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyvas, Nr. 889 (3).

Kurauskaitė, Marija 1962, *516. Informacijos*. Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyvas, Nr. 756 (3).

LT II – *Lietuvių tarmės 2: Fonetika, Morfologija*, sud. Žaneta Urbanavičiūtė-Markevičienė, Vladas Grinaveckis. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 1992.

LKT – *Lietuvių kalbos tarmės. Chrestomatija*, ats. red. Kazys Morkūnas. Vilnius: Mintis, 1970.

Morkūnas, Kazys 1962, *Kauno raj. Muniškių k. (Nr. 496). Informacijos ir tekstai*. Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyvas, Nr. 751.

Morkūnas, Kazys 1963, *Kauno raj. Babtai–Vareikonai (Nr. 470). Informacijos ir tekstai*. Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyvas, Nr. 765 (2).

Morkūnas, Kazys 1963a, *Kauno (–Kėdainių) raj. Kačergiai [Vandžiogala]. Informacijos ir tekstai*. Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyvas, Nr. 773 (2).

Pupkis, Aldonas 1962, *Čekiškė, 469. Informacijos dalykai ir tekstai*. Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyvas, Nr. 746.

Vidugiris, Aloyzas 1962, *Informacija ir tekstai. Karmėlava, Kauno raj. – 517*. Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyvas, Nr. 744 (3).

Zumaras, Vincas 1953, *V. V. Pedagoginio Instituto Lietuvių kalbos ir literatūros fakulteto V. k. stud. Zumaro Vinco kursinis darbas (kalbos)*. Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyvas, Nr. 112.

GARSINIAI ŠALTINIAI

Antalkių km., Kauno raj. CD 52 VAK 1: 13001495 (1965 m. įrašė E. Grinaveckienė, A. Jonaitytė).

Muniškių k., Kauno r. CD 62 VAK 3: 00501496 (1962 m. įrašė K. Morkūnas).

Muniškių k., Kauno r. CD 62 VAK 3: 00502496 (1962 m. įrašė K. Morkūnas).

Muniškiai, Kauno r. CD 71 VAK 8: 00602496 (1962 m. įrašė M. Kurauskaitė).

Dievogalos km., Zapyškio parap., Kauno raj. CD 52 VAK 1: 13902515 (1965 m. įrašė E. Grinaveckienė, A. Jonaitytė).

Kaniūkai, Kauno r. CD 62 VAK 3: 00701516 (1962 m. įrašė M. Kurauskaitė).

Kaniūkai, Kauno r. CD 62 VAK 3: 00702516 (1962 m. įrašė M. Kurauskaitė).

Kaniūkai, Kauno r. CD 71 VAK 8: 00601516 (1962 m. įrašė M. Kurauskaitė).

Garliava, Kauno r. CD 56 VAK 2: 14001552 (1965 m. įrašė A. Grinaveckienė, A. Jonaitytė).

LITERATŪRA

Aliūkaitė, Daiva, Rima Bakšienė, Jurgita Jaroslavienė, Gintarė Judžentytė, Asta Leskauskaitė, Jūratė Lubienė, Violeta Meiliūnaitė, Dalia Pakalniškienė, Vilija Ragaišienė, Regina Rinkauskienė, Janina Švambarytė-Valužienė, Jolita Urbanavičienė, Daiva Vaišnienė 2014, Punktų tinklo tankis geolingvistinės skirties *aukštaičiai : žemaičiai* požiūriu. *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas (žemėlapiai ir jų komentarai)*, sud. Danguolė Mikulėnienė, Violeta Meiliūnaitė. Vilnius: Briedis, 129–196.

Aliūkaitė, Daiva, Danguolė Mikulėnienė 2014, Geolingvistika: ideologija, teorija ir metodai. Pagrindinės sąvokos. *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas (žemėlapiai ir jų komentarai)*, sud. Danguolė Mikulėnienė, Violeta Meiliūnaitė. Vilnius: Briedis, 29–47.

Alminauskis, Kazys 1930, Vyskupo Antano Baranausko laišakai Hugo Weberiui. *Archivum Philologicum* 1, 69–103.

Baranovskij, Antonij [=Барановский, Антоній] 1898, *Замѣтки о литовскомъ языкѣ и словарь*. Санктпетербургъ: Типографія Императорской Академіи Наукъ.

Čekmonas, Valerij [=Чекмонас, Валерій] 2001, Польский язык в Йонавском районе Литвы (социолін-гвистическіе заметкі). *Studia nad polszczyzną Kresową* 10, 71–91.

Čepaitienė, Agnė 2018, Tarmiųjų ypatybių kaita Ramygalos apylinkėse. *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos* 5, sud. Rima Bakšienė, Nadežda Morozova. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 44–75.

Drotvinas, Vincentas, Vladas Grinaveckis 1970, *Kalbininkas Kazimieras Jaunius*. Vilnius: Mintis.

Gerullis, Georg 1930, *Litauische Dialektstudien*. Leipzig: Markert & Petters Verlag.

Geržotaitė, Laura 2012, Pietinės vakarų aukštaičių šiauliškių šnektos: geolingvistinis aspektas ir jo interpretacijos. *Acta Linguistica Lithuanica* 67, 156–174.

Geržotaitė, Laura 2015, Geolingvistinė Antano Baranausko lietuvių tarmių klasifikacijos analizė. *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos* 4, sud. Vilija Ragaišienė, Violeta Meiliūnaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 133–165.

Geržotaitė, Laura 2016, *Lietuvos tarmių klasifikacijos tyrimas geolingvistiniu aspektu*. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Geržotaitė, Laura 2017, Geolingvistinis Babtų apylinkių šnektų tyrimas. *Babtai*, vyr. red. Damijonas Šniukas. Vilnius: VŠĮ „Versmės“ leidykla, 1290–1299.

Geržotaitė, Laura 2017a, Ramygalos šnektos lietuvių tarmių klasifikacijose: geolingvistinė analizė. *Acta Linguistica Lithuanica* LXXVII, 167–195. Prieiga internete: <http://lki.lt/acta-linguistica-lithuanica-77/> [žiūrėta 2020 11 12].

Geržotaitė Laura, Meiliūnaitė Violeta 2014: Kitų kalbų vietiniai variantai Lietuvoje: žemėlapis ir komentarai. *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas (žemėlapiai ir jų komentarai)*, sud. Danguolė Mikulėnienė, Violeta Meiliūnaitė. Vilnius: Briedis, XIV žemėlapis ir komentaras (sp. įklija).

Geržotaitė Laura, Mikulėnienė Danguolė 2014: Dabartinė lietuvių tarmių klasifikacija ir Lietuvių kalbos atlaso punktai: žemėlapis ir komentarai. *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas (žemėlapiai ir jų komentarai)*, sud. Danguolė Mikulėnienė, Violeta Meiliūnaitė. Vilnius: Briedis, I žemėlapis ir komentaras (sp. įklija).

Girdenis, Aleksas, Zigmas Zinkevičius 1966, Dėl lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos. *Kalbotyra* 14, 139–147.

Javnis, Kazimir [=Явнисъ, Казимір] 1891, Б) Языкѣ. [Ковенскій уѣздъ]. *Памятная книжка Ковенской губерніи на 1892 годъ*. Ковна: Въ Типографіи Ковенскаго Губернскаго Правленія, 105–110.

Judžentytė, Gintarė 2017, Savitos sangrąžinio veiksmažodžio formos Babtų apylinkių šnektose. *Babtai*, vyr. red. Damijonas Šniukas. Vilnius: VŠĮ „Versmės“ leidykla, 1300–1309.

Karaś, Halina 2002, *Gwary polskie na Kowieńszczyźnie*. Warszawa-Puńsk: Wydawnictwo „Auśra”.

Karaś, Halina 2016, Język polski na Kowieńszczyźnie – sytuacja, zmiany, stan na początku XXI wieku. *Lietuvos lenkų tarmės*. Elektroninis leidinys, red. Kristina Rutkowska. Vilniaus universitetas: Polonistikos centras, (1–24). Prieiga internetu: http://www.lenkutarmes.flf.vu.lt/files/karas_Język_polski_na_Kowieńszczyźnie_sytuacja_zmiany_stan.pdf [žiūrėta 2020 11 11].

Karaś, Halina, Krystyna Rutkowska, Kinga Geben, Wiktoria Ušinskienė 2001, *Język polski na Kowieńszczyźnie. Historia, sytuacja socjolingwistyczna, cechy, językowe, teksty*. Warszawa: Elipsa.

Kazlauskaitė, Rūta 2008, Jonavos šnektos fonetinės ypatybės, *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos* 2, sud. Saulius Ambrazas, Danguolė Mikulėnienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 600–609.

LLT – *Lietuvos lenkų tarmės*. Elektroninis leidinys, sud. Kristina Rutkowska, 2016. Prieiga internete: <http://www.lenkutarmes.flf.vu.lt/> (žiūrėta 2020 11 05).

LKA I – *Lietuvių kalbos atlasas 1. Leksika*, ats. red. Kazys Morkūnas. Vilnius: Mokslas, 1977.

LKA II – *Lietuvių kalbos atlasas 2: Fonetika*, ats. red. Kazys Morkūnas. Vilnius: Mokslas, 1982.

Meiliūnaitė, Violeta 2016, Pietiniai panevėžiškiai: bendrieji Ramygalos šnektos bruožai. *Ramygala*, sud. Gražina Navalinskienė. Vilnius: VŠĮ „Versmės“ leidykla, 1278–1284.

Mikulėnienė, Danguolė 1995, Variantai normos ir sistemos požiūriu. *Kalbos kultūra* 67, 36–39.

Mikulėnienė, Danguolė 2018, *Multimodulusis tarmėtyros modelis: vietinės lenkų kalbos variantiškumo Lietuvoje tyrimo galimybės*, 1–12. Prieiga internete: http://www.lenkutarmes.flf.vu.lt/files/mikuleniene_%20tarmetyros_modelis.pdf [žiūrėta 2020-11-20].

Mikulėnienė, Danguolė 2018a, Dėl antrinių dialektų formavimosi ir raidos. *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos* 5, sud. Rima Bakšienė, Nadežta Morozova. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 11–25.

Mikulėnienė, Danguolė 2018b, XXI a. lietuvių tarmėtyros sąvokos: tarminių kalbos variantų periferiškumas ir pereigiškumas. *Prace Baltystyczne* 7, 133–142.

Mikulėnienė, Danguolė 2018c, *Lietuvių tarmėtyra: genezė, raida ir paradigmniai lūžiai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.

Mikulėnienė, Danguolė 2019, Tarmiškumo bruožų nomenklatūra: nuo tarminių požymių prie tarmiškumo žymenų. *Respectus Philologicus* 35 (40), 51–62.

Mikulėnienė, Danguolė, Aušra Pacevičiūtė 2019, Language shift: The case of the Žeimiai area in the Kaunas-Jonava region. *Acta Baltico-Slavica* 43, 41–58.

Mikulėnienė, Danguolė, Edmundas Trumpa 2008, Naujas žvilgsnis į Kazimiero Jauniaus tarmių klasifikaciją. *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos* 2, sud. Saulius Ambrazas, Danguolė Mikulėnienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 128–146.

Programa – *Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo programa*, ats. red. Juozas Senkus. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1956.

Rutkovska, Kristina 2014, Lenkų kalbos paplitimas ir vartojimo atvejai. *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolinguistinis ir sociolinguistinis tyrimas*, sud. Danguolė Mikulėnienė, Violeta Meiliūnaitė. Vilnius: Briedis, 216–227.

Rutkovska, Kristina 2016, Dabartinė Lietuvos lenkų tarmių būklė. *Lietuvos lenkų tarmės*. Elektroninis leidinys, red. Kristina Rutkovska. Vilniaus universitetas: Polonistikos centras, (1–11). Prieiga internete: <http://www.lenkutarmes.flf.vu.lt/> [žiūrėta 2020 11 09].

Salys, Antanas 1933, Kelios pastabos tarmių istorijai. *Archivum Philologicum* 4, 21–34. Rankraščio teisėmis. Tübingenas.

Salys, Antanas 1946, *Lietuvių kalbos tarmės*. Rankraščio teisėmis. Tübingenas.

Salys, Antanas 1992, *Raštai 4: Lietuvių kalbos tarmės*. Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija.

Sawaniewska-Mochowa, Zofia, Anna Zielińska 2005, Szlachta laudańska i jej polszczyzna dawniej i dziś. *Acta Baltico-Slavica* 29, 69–85.

Stundžia, Bonifacas 1980: Kelios pastabos apie Upninkų šnektą. *Kalbotyra* 31 (1), 98–100.

Taeldeman, Johan 2005, Polarisation Revisited. *Language Variation – European Perspectives: Selected Papers from the Third International Conference on Language Variation in Europe (ICLaVE3)*. Ed. F. Hinskens. Amsterdam: Benjamins, 23–248. Prieiga internete: <https://benjamins.com/catalog/silv.1.15tae> [žiūrėta 2020 11 16].

Zielińska, Anna 2002, *Mniejszość polska na Litwie kowieńskiej. Studium socjolingwistyczne*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.

Zinkevičius, Zigmas 1966, *Lietuvių dialektologija: lyginamoji tarmių fonetika ir morfologija*, Vilnius: Mintis.

Zinkevičius, Zigmas 1969, Apie lietuvių kalbos tarmių skirstymą. *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai. A serija* 3 (31). Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 365–380.

Zinkevičius, Zigmas 2006, *Lietuvių tarmių kilmė*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Gauta: 2020-12-03

Priimta: 2020-12-31